

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra obecné zootechniky a etologie

**Působení canisterapie na děti s hyperkinetickým
syndromem a poruchou pozornosti ADHD**

Bakalářská práce

Autor práce: Kristýna Schwarzová

Vedoucí práce: Ing. Helena Chaloupková, Ph.D.

© 2014 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci " Působení canisterapie na děti s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 11.4.2014

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí práce Ing. Heleně Chaloupkové, Ph.D. za odborné vedení práce, ochotu, pomoc a podporu, kterou mi věnovala na konzultacích a díky níž jsem mohla práci úspěšně zpracovat.

Také bych chtěla poděkovat Mgr. Janě Stavové za pomoc a odbornou konzultaci při provádění canisterapie s dětmi.

Působení canisterapie na děti s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD

Souhrn

Cílem této bakalářské práce bylo zjistit, zda má canisterapie pozitivní účinky na děti s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD. V práci jsem se zabývala interakcemi mezi dítětem a psem. Z vědeckých studií vyplývá, že terapie se psem jsou pro děti velikým přínosem. Jedná se především o děti s mentálním postižením, autismem, anorexií a s problémy s agresivitou. Je otázkou, zdali terapie se psem je také prospěšná dětem se syndromem ADHD. Této problematice hyperkinetického syndromu ADHD, který je stále častěji diagnostikován u dětí předškolního věku, se zatím nevěnovalo moc pozornosti a literatura zabývající se tímto tématem je stále velice omezená. Cílem mé práce je rozšíření této problematiky do povědomí lidí a také popis metody získávání dat pro další výzkum v této oblasti. Obecně se uvádí, že canisterapie pomáhá dětem s ADHD procvičovat jemnou motoriku, pozornost, snižuje agresivitu a pomáhá při vadě řeči.

V práci se nejprve věnuji problematice dětí se syndromem ADHD, rozebírám jeho příčiny a projevy a zároveň popisuji přípravu psa pro vykonávání canisterapie. Druhá část mé práce je věnována experimentálnímu ověření pozitivního působení canisterapie na děti se syndromem ADHD. Děti ve věku 9 – 10 let byly testovány ve škole při hodině čtení. Canisterapeutický pes, který byl ve třídě, měl pouze funkci motivační. Když děti po vyvolání kantorkou věděly, kde se čte, mohly si za odměnu pohladit psa. Tento stejný úkol děti prováděly i bez přítomnosti psa. Výsledky provedeného experimentu naznačují, že terapie se psem zvýšila pozornost dětí s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD. Nicméně, jelikož se jednalo o pilotní studii na malém počtu jedinců, pro další výzkum a hlubší statistickou analýzu vlivu canisterapie by bylo třeba rozšířit vzorek pozorovaných dětí.

Klíčová slova: Pes, terapie se psem, canisterapeutický pes, welfare, děti, ADHD.

Effects of dog-assisted therapy for children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder ADHD

Summary

The objective of the bachelor thesis was to find out if dog-assisted therapy has positive impact on children with hyperkinetic syndrome and attention deficit hyperactivity disorder (ADHD). In my thesis I dealt with interactions between a child and a dog. Existing scientific studies show that dog-assisted therapy is very beneficial for children, especially for children with intellectual disability, autism, anorexia, as well as for children with aggression problems. However, it is unclear whether dog-assisted therapy is beneficial also for children with the ADHD syndrome. Even though the frequency of diagnosing pre-school children with ADHD is increasing, evidence-based literature dealing with the topic is still limited. This thesis aims to increase public awareness in this area and describes a method of obtaining data for further research. It is generally reported that dog-assisted therapy can help children with ADHD to practice fine motor skills, improve attention, lower aggressiveness and cure speech impediments. In my thesis I first deal with the issue of children with the ADHD syndrome, comment on its causes and signs, and describe process of preparation of a dog for performing dog-assisted therapy. The second part of my thesis is focused on an experimental verification of positive impact of dog-assisted therapy on children with ADHD syndrome. 9 – 10 years old children were tested in school during a reading class. The presence of a dog in the classroom played only a motivational role. If a child knew what is being read and could continue when asked by a teacher, he or she was allowed to pet the dog as a reward. The same task was also given to children without the presence of a dog. Evaluation of results of the experiment seems to indicate that dog-assisted therapy increased attention of children with hyperkinetic syndrome and ADHD. However, given the fact that the study was performed only on a small sample of individuals, it would be necessary to increase the number of observed children for a more thorough statistical analysis of the impacts of dog-assisted therapy.

Keywords: Dog, animal-assisted therapy, welfare, children, ADHD.

Obsah

1. Úvod	8
2. Cíl	9
3. Zooterapie	10
3.1 Historie canisterapie	10
3.1.1 Historie canisterapie v ČR.....	12
3.2 Evaluace a objektivizace výsledků v canisterapii.....	13
3.3 Příprava psa pro práci s dětmi s ADHD	14
3.3.1 Příprava canisterapeutického psa	14
3.3.2 Výběr psa a canisterapeutický tým.....	16
3.4 Welfare psa při terapii s dětmi.....	17
3.5 Nároky kladené na canisterapeutického psa	17
3.5.1 Výživa canisterapeutického psa	17
3.5.2 Hygiena a péče o canisterapeutického psa	18
3.5.3 Veterinární péče o canisterapeutického psa	19
4. Hyperkinetický syndrom s poruchou pozornosti ADHD	20
4.1 Příčiny vzniku ADHD u dětí	21
4.2 Příznaky ADHD u dětí	21
5. Praktické využití terapie se psem u dětí s různým typem postižení	22
5.1 Poruchy, nemoci a postižení u dětí, kde se canisterapie běžně využívá.....	22
5.2 Lékaři nedocenená terapie?	23
5.3 Role psa v dětské psychoterapii.....	24
5.4 Terapie u dětí s ADHD pomocí zvířat.....	25
5.4.1 Způsoby použití canisterapie u dětí s ADHD.....	26
5.4.1.1 Jemná motorika	26
5.4.1.2 Agresivita.....	26
5.4.1.3 Řečové dovednosti	27
5.4.2 Fyzické a fyziologické účinky.....	27
5.4.3 Psychické účinky.....	28
5.4.4 Sociální účinky	29
6. Metodika výzkumu	30
6.1 Charakteristika zkoumaného souboru	30

6.2	Canisterapeutický tým	30
6.3	Canisterapeutický záměr u dětí s ADHD	30
6.4	Popis průběhu canisterapie	31
6.5	Výsledky a diskuze	32
7.	Závěr	34
8.	Seznam literatury	35
9.	Přílohy	42
9.1	Seznam příloh	44

1. Úvod

Lidé žili už od pradávna v těsném soužití se zvířaty, které bylo nezbytné pro přežití v drsných přírodních podmínkách. Člověk brzy přišel i na možnost léčebného využívání zvířat, zejména v oblastech psychologie, a to především k aktivaci pozitivního myšlení, antidepresivních a antistresových mechanismů. Toho se masivně využívá především až v současné době. V dnešní době, se neustále zvyšuje počet jedinců, kteří trpí psychickými nebo sociálními poruchami. Zvířata, díky své vysoké míře empatie a pozitivní energie, mají schopnost blahodárně působit na psychiku člověka. Dlouhodobý kontakt podporuje stabilizaci duševní rovnováhy a větší chuť do života.

Vývoj canisterapie, jako metoda ucelené rehabilitace, pomalu směřuje k uznání jako plnohodnotná podpůrná léčebná metoda. Cílená interakce, ale také péče o psa, vede ke zlepšení motorických funkcí a dovedností.

Aby bylo možné tuto metodu terapie se psem zařadit mezi odborné a ověřené metody sloužící k podpoře zdraví, je třeba stále více odborných výzkumů, které by potvrdily nebo vyvrátily pozitivní účinek canisterapie.

2. Cíl

Zjistit, zda má canisterapie pozitivní vliv na děti s ADHD, ve kterých oblastech se případně mohou účinky projevit a zdali příprava psa pro práci s dětmi s ADHD vyžaduje speciální zaměření.

3. Zooterapie

3.1 Historie canisterapie

Ve starověkých civilizacích (starý Egypt, Etiopie, Sumer, Assýrie, Babylon, Persie, Indie, civilizace Inků, inuitské kmeny, Řekové a Římané, Germáni, Skythové) se vyskytuje mnoho důkazů uctívání až zbožštění či společenského využívání psů (Velemínský, 2007).

V Egyptě byl pes velice uctíván a byl stavěn na kultovní úroveň bohů. Egyptský bůh smrti Anúbis byl zobrazován s lidským tělem a psí hlavou. Na jeho počest bylo založeno město Cynapolis, kde byli psi chráněni a byly jim prokazovány božské počty spojené s mumifikací a rituálním pohřbíváním (Nerandžič, 2006).

Starý Orient se mohl chlubit řadou záměrně vyšlechtěných psích plemen, využívaných výlučně pro společenské účely. Ve středověku se uplatňuje především církevní vliv, vztahy ke zvířatům mají obojaký charakter (Velemínský, 2007).

V těsném soužití se zvířaty, které bylo podmínkou přežití v drsných přírodních podmínkách, člověk brzy zaznamenal i možnost léčebného využívání zvířat. Základním principem tohoto léčebného působení je skutečnost, že živý organismus má jakožto bioenergetický zdroj schopnost probouzet samoléčebné schopnosti jiného organismu. V případě člověka zde ještě působí psychologické účinky aktivace pozitivních citů, mechanismy antidepresivní a antistresové. Toto se masivně uplatňuje hlavně až v současné době, kdy se lidé vzdálili bezprostřednímu kontaktu s přírodou a se zvířaty a vztah lidí ke zvířatům se mnohdy zúžil pouze na vztah konzumní. Tady nastupuje role „domácího mazlíčka“ suplující mnohé chybějící funkce v oblasti sociální (Velemínský, 2007).

I v minulosti však lidé záměrně uplatňovali léčebnou moc kontaktu se zvířaty – zooterapii v mnoha zemích. Historicky zaznamenáno je terapeutické nasazování zvířecích pomocníků v řadě léčebných zařízení: v Belgii (Gheel) je známo od 8. do 9. století jako doplňková terapie zdravotně postižených, v Anglii od 18. století fungoval quakery založený ústav pro duševně nemocné (klinika York Retreat v Yourkshiru), kde pacienti obstarávali zahrádku a malá zvířata. Před 200 lety doporučovali mniši z kláštera v Yorku, že „nemocnému na těle i na duchu pomáhá modlitba a zvíře“. V 19. století vzniklo v německém Bethelu centrum pro epileptiky, které od svého počátku využívalo léčebných sil psů. Toto zařízení v moderní a rozšířené podobě funguje dodnes. Tyto první pokusy však byly bohužel zapomenuty nebo nedostatečně zdokumentovány.

První použití zvířat v nemocnicích v USA se podle dochovaných zpráv odehrálo v roce 1919 – byli zde využíváni psi jako „kamarádi ke hrám“ (Velemínský, 2007).

Využívání psů zaznamenaly také modernější válečné dějiny: v Napoleonově armádě vyhledávají předchůdci dnešních záchranářských psů raněné, od roku 1942 byli v New Yorku psi nasazováni pro rehabilitaci válečných zranění letců (Velemínský, 2007).

Vědomosti a zkušenosti minulých generací musely být moderní vědou teprve znovuobjeveny. V Evropě (v Norsku) bylo roku 1966 založeno rehabilitační centrum pro zdravotně postižené – Beitostolen, kde se vedle fyzioterapie stali součástí léčebného režimu také psi a koně. V Americe znamenal největší průlom rok 1969, kdy byla zásluhou osobní zkušenosti amerického psychiatra B. M. Levinsona terapeutickým úspěchem psiho „koterapeuta“ obrácena pozornost lékařské veřejnosti k této možnosti. B. M. Levinson stanovil roku 1982 metodologické zásady nové vědní disciplíny – „pet-facilitated therapy“ – zvířaty podporované terapie (resp. její nadřazené disciplíny – vztah člověka a zvířete). Již začátkem 80. let minulého století předložili veterinární lékaři z Pensylvánské univerzity obsáhlou komentovanou bibliografii k tomuto tématu (Velemínský, 2007).

Koncem 60. let minulého století založili lékaři, psychologové, výzkumníci chování, psychoterapeuti a gerontologové ze Spojených států amerických a Anglie společnost provádějící další výzkumy lidsko-zvířecích vztahů. Roku 1980 uspořádala v Londýně kongres s tématem „Human/Companion Animal Bond“. Dnes má pobočky i v Austrálii, Francii a Rakousku a pořádá další mezinárodní symposia a vydává publikace (Velemínský, 2007).

Roku 1992 vznikla mezinárodní asociace IAHAIO (International Association of Human-Animal Interaction Organisation) zabývající se oblastí výzkumu i praktické aplikace aktivit se zvířaty a konající každé tři roky celosvětovou konferenci. Česká republika je jejím členem od roku 1995 prostřednictvím národní asociace AOVZ (Asociace zastánců odpovědného vztahu k malým zvířatům) (Velemínský, 2007).

O největší rozmach nového vědního odvětví se dále zasloužili USA, kde se objevuje řada výzkumníků a jejich prací: po B. M. Levinsonovi manželé Corsonovi, Friedmannová, Katcher, Lynch aj., praktická aplikace disciplíny se především formou tzv. návštěvního programu rozšiřuje do domovů důchodců, nemocnic a léčeben, dětských domovů, věznic, škol a psychiatrických zařízení. Vědní disciplína nabývá i metodologické ucelenosti v oblasti praktické aplikace – společnost Delta Society vypracovává metodologii a normy praxe, její dělení na AAA (Animal Assisted Activities) a AAT (Animal Assisted Therapy) je celosvětově přijímáno (Velemínský, 2007).

V anglosaských zemích se rozšiřuje návštěvní program v psychiatrických zařízeních pro osamělé a nemocné osoby, a také se cvičí servisní psi pro postižené. V Kanadě se uplatňuje hlavně návštěvní program (garantem je St. John Ambulance v Torontu). Také Německo se od 80. let připojuje k zavádění praktických i výzkumných aktivit. Podporu poskytují psychologové, psychiatři, neurochirurgové, teologové a pedagogové (Smet, Piotrowski, Grimm, Teutsch, Bergler, Olbrich aj.). Vznikají různé spolky s praktickým zaměřením (Mensch und Tier – Verein der tiergestützten Therapie e. V., Tiere helfen Menschen, Therapiehunde Deutschland aj.) (Velemínský, 2007).

K rozvoji oboru se postupně připojují další evropské země: Anglie (Mc Comsky aj.), Švýcarsko (Prof. Turner – současný prezident IAHAIO a řada spolků – např. Therapiehunde Schweiz), Rakousko (spolek Tiere als Therapie – Dr. Wittmann, Prof. Leibetseder, Dr. Reifbergerová, H. Widder atd.), Dánsko, Holandsko, Česká republika (Prof. Matějček, Doc. Vojtěchovský, Prof. Velemínský, Dr. Lacinová, Dr. Galajdová, Dr. Nerandžič aj.), Polsko (M. Czerwińska), Francie. Ostatní země Evropy jsou však teprve v začátcích, i když zájem vzrůstá. Z hlediska praxe a sjednocení metodologie a norem je velmi přínosné, že vznikají zastřešující organizace – v ČR v roce 2003 Canisterapeutická asociace, pro Evropu ESAAT (European Society for Animal Assisted Therapy) (Velemínský, 2007).

Vydávají se tematické publikace (Greiffenhagen, Olbrich, Berger, Otterstedt, Leugner, Robinson, Galajdová, Nerandžič aj.), pořádají se odborné semináře, z nichž vycházejí sborníky (např. Vídeň, Brno) (Velemínský, 2007).

Výsledky všech těchto činností se již prolínají do výzkumu lidského a zvířecího chování, všeobecné a speciální pedagogiky, psychologie, psychiatrie, sociologie, gerontologie a gerontopsychiatrie, výzkumu socializace, humánní a veterinární medicíny (Velemínský, 2007).

Vzniká a zaniká spousta praktikujících organizací, přibývá výzkumných prací, obor se rozšiřuje do různých typů škol, vznikají studijní programy (např. na Veterinární univerzitě ve Vídni, která si stanovila za cíl zavedení nové profese). U nás je obor v současnosti přednášen na Jihočeské univerzitě a Masarykově univerzitě (Velemínský, 2007).

3.1.1. Historie canisterapie v ČR

První ucelené a přísné standardy pro léčebné využití psů v České Republice byly vytvořeny ve sdružení Pomocné tlapky ve spolupráci se SVOPAP s. r. o. To je vzdělávací centrum

s akreditací Ministerstva školství České republiky pro rekvalifikaci v oboru chovatelství zvířat, canisterapie a chovu, výcviku a úpravy psů, které provádí kurzy pro chovatele exotických zvířat, pro pracovníky zoologických zahrad, ošetřovatele koní, chovatele psů a canisterapeutické instruktory (Nerandžič, 2006).

Přestože léčebné využití zvířat má v České republice zatím velice krátkou historii – prudký rozvoj byl zaznamenán až po roce 1990 – jsou české odborné společnosti začleněny do mezinárodních organizací a podílejí se na mezinárodních vědeckých výzkumech v této oblasti (Nerandžič, 2006).

V Čechách se canisterapie začala využívat jen ojediněle na začátku 90. let minulého století, např. v Ústavu sociální péče Kociánka v Brně nebo při léčbě psychiatrických pacientů koncem 80. a začátkem 90. let v Psychiatrické léčebně v Bohnicích v Praze (Nerandžič, 2006).

Poslední celostátní semináře k problematice využití canisterapeutických psů ukazují pokrok v jednání s úřady, jehož cílem je dosáhnout toho, aby léčebné využití psů bylo uznáno jako metoda. Zatím neexistuje jednotné stanovisko v otázce, zda se jedná o metodu jako takovou, nebo jenom o pomocnou metodu (Nerandžič, 2006).

3.2 Evaluace a objektivizace výsledků v canisterapii

V současné době převládá v canisterapii jako jedné z metod ucelené rehabilitace její praktická realizace. Canisterapeutické týmy praktikují metodu canisterapie u širokého spektra klientů. Přínos a výstupy canisterapie je však potřebné hodnotit a evaluovat na vědecké úrovni (Velemínský, 2007).

Předpokladem pro evaluaci a objektivizaci dat je dodržení metodiky canisterapie, správná volba formy a metody canisterapie a respektování indikací a kontraindikací této metody. Při správném stanovení canisterapeutických cílů se tyto cíle a canisterapie jako metoda rehabilitace stávají součástí individuálního plánu klienta. Canisterapie je dokumentována formou zhodnocení canisterapeutické jednotky z pohledu canisterapeuta, odborného personálu účastnícího se na procesu canisterapie a i z pohledu klienta. V dokumentaci je zaznamenán čas, průběh jednotky, reakce klientů, chování psa apod. Tyto výše uvedené předpoklady by měly být bezpodmínečně dodrženy nejen u metody AAT (Animal Assisted Therapy), ale i u metody AAA (Animal Assisted Activities), kde je rovněž vhodné vést

základní dokumentaci, sledovat přínos canisterapie, reakce klientů a chování psa jako koterapeuta (Velemínský, 2007).

Výsledky vědeckých výzkumů zaměřených na metodu canisterapie je potřebné publikovat v odborných časopisech i v monografiích. Vývoj canisterapie jako metody rehabilitace směřuje k aplikaci canisterapie jako platné, kvalitní, odborné a ověřené metody psychosociální podpory zdraví (Velemínský, 2007).

Evaluační a objektivizace výsledků canisterapie se postupně stává nedílnou součástí metody canisterapie a nutnou podmínkou pro další vývoj a zkvalitnění této metody. Na základě realizovaných výzkumů jsou definovány metodiky práce u jednotlivých klientů, jsou vytvářena kritéria pro stanovování canisterapeutických cílů. Na podkladě výsledků výzkumů mohou být upřesněny indikace canisterapie u klientů s různými specifickými potřebami. Dalším přínosem vědeckého zpracování výstupů canisterapie je možnost zmapování kvantity a kvality poskytované canisterapie, srovnání metody canisterapie na národní i mezinárodní úrovni a v neposlední řadě využití poznatků vědeckých výzkumů pro vzdělávání i přímou praxi v canisterapii. Kvalitní výsledky také postupně pomáhají uznání canisterapie jako plnohodnotné podpůrné léčebné metody (Velemínský, 2007).

3.3 Příprava psa pro práci s dětmi s ADHD

Zvýšenou pozornost je potřeba věnovat výběru psa. Pokud je původ psa neznámý, je obtížné získat některé důležité informace, např. behaviorální tendence vybraného psa, provedení řádné socializace a důvody, proč se pes nabízí pro terapeutické účely. Čím je více informací o původu psa, tím lépe je možné předpovědět budoucí úspěšnost interakce s pacientem (Odendaal, 2002).

3.3.1 Příprava canisterapeutického psa

Nejdůležitější je správný výběr plemene psa. Mylný je dojem, že vhodný je jakýkoli pes. Sheldrake (2001) ve svých průzkumech označuje za nejsenzitivnější, a tudíž za nejvhodnější tyto skupiny psů: pracovní a pastevečtí psi (mezi které patří např. severští tažní psi a kolie), lovečtí a sportovní psi (jejich zástupci jsou např. retrívři, setři, španělé nebo bladhaundi). Zástupci těchto dvou skupin splňují prioritní požadavek, kterým je snadná ovladatelnost psa. Tento prvek je nezbytný pro jakoukoli další práci se psem. Dalšími prvky, které jsou pro budoucí praktické nasazení psa v canisterapii důležité, jsou tzv. odborné prvky. Tím je

například socializace do skupiny psů i do skupiny lidí, dále musí být pes zvyklý pohybovat se ve vnitřních prostorách, na kontakt s větší skupinou lidí, na zvláštní pachy, kompenzační pomůcky, náhlý hluk nebo na nekoordinované pohyby klienta. Pes musí být tedy dobře odolný vůči stresu (Fischer-Finzelberg, 2001).

Canisterapii mohou provádět i různí psí kříženci nebo psi z útulku. Tzv. „Ethotest“ představuje spolehlivou a rychlou metodu pro hodnocení zvířat. Testováno bylo 23 psů různého plemene, věku i pohlaví. Každý sledovaný pes prošel řadou různých testů a úkolů, za které dostávali body. Hodnotila se např. agresivita mezi psy, temperament, tvrdší manipulace, iniciativa, tendence ke skákání na lidi, chování psa při vstupu neznámé osoby do místnosti, bázlivost, chůze na vodítku a mnoho dalších. Na základě výsledků Ethotestu bylo vybráno pouze 15 z 23 zkoumaných psů, kteří získali požadovaný počet bodů z testu agresivity a temperamentu. Dalším blokem úkolů prošlo 9 z 15 psů. V závěrečné zkoušce se testovala učenlivost a radost z práce s lidmi. Pouze 5 z 9 testovaných psů splnilo podmínky tohoto testu (Lucidi et al., 2005).

Pro posouzení platnosti algoritmu Ethotestu byli také všichni psi testováni skupinou examinátorů Delta Society. Výsledky obou testů vyšly víceméně stejné, kromě jednoho psa, který uspěl v testu Delta Society, ale neprošel přes Ethotest (Lucidi et al., 2005).

Jedním z dalších předpokladů psa pro budoucí práci v canisterapii je jeho dobrá fyzická i psychická kondice. Důležité je, aby pes udržoval stálý kontakt s psovodem, což souvisí s výchovou psa pro tuto specifickou práci. Učení a systém odměn během jednotlivých sezení musí být propracovaný (Fischer-Finzelberg, 2001).

V praxi se uplatňuje učení pomocí pozitivního posílení, což je druh učení, při kterém je požadované chování odměněno něčím pozitivním a pro psa příjemným. Zvyšuje se tedy pravděpodobnost výskytu spontánních aktů chování, na základě jejich důsledků (Skinner, 1953).

Naopak negativní posílení je důsledek určitého chování, které spočívá v odstranění nebo zmírnění nepříjemných pocitů. Na rozdíl od pozitivního posílení nepřináší psovi uspokojení a tak nebude v budoucnu chování opakovat (Skinner, 1953).

Vstupní předpoklady pro přípravu jsou omezeny věkem psa (nejméně 1,5 roku) a psovoda (nejméně 18 let), úspěšným složením vstupního testu (vyloučí nevhodné psy, např. agresivní, příliš bázlivé a ukáže psovodovu motivaci ke canisterapeutické práci) a do budoucna se uvažuje také o psychotestech (Fischer-Finzelberg, 2001).

V rámci teoretické přípravy je důležité, aby si psovod osvojil komplexní přístup ke canisterapii z pohledu zdravotně sociálního a kynologického. Je zde zastoupeno mnoho oblastí a jednou z nich je canisterapie u klientů dle jednotlivých typů postižení (např. děti s ADHD). Příprava psa pro práci s dětmi s hyperkinetickým syndromem se ničím neliší od přípravy psa pro práci s klienty s jiným druhem postižení. Pes, který pracuje s klienty, musí být zvyklý a připravený na všechny možné situace a postižení klientů (Kalinová, 2003b).

3.3.2 Výběr psa a canisterapeutický tým

Výcvikem canisterapeutického týmu (psovoda a psa) rozumíme přípravu týmu k praktikování canisterapie formou blokového nebo dlouhodobého kurzu. Na závěr přípravy skládá canisterapeutický tým zkoušky, po jejichž úspěšném absolvování získá osvědčení opravňující k praktikování canisterapie (Kalinová, 2003b).

Součástí zkoušky je nejen testování vhodnosti psa pro canisterapii (zde je nutná absence agresivity i přílišné bázlivosti a radost psa z kontaktu s cizími lidmi), ale i celková připravenost canisterapeutického týmu tak, aby byla zajištěna maximální ochrana klienta i psa ve vzájemné interakci (Kalinová, 2004a).

Každý pes se testuje v určitých disciplínách podle zkušebního řádu dané organizace. Konkrétní cviky, které jsou testovány v Centru pro výcvik psů Alfa: přivolání psa, přivolání psa za ztížených podmínek, ovladatelnost na vodítku za pohybu, průchod skupinou osob, klid psa při nárazových zvucích a rušivých vlivech, prohlídka psa, ponechání psa s cizími osobami, podávání pamlsku a potravy psovi, hlazení psa více lidmi najednou, chování psa vůči ležící osobě a kontakt psa s tělesně či mentálně postiženou osobou. (Kotková, L. Zkušební řád) [online]. 2011 [cit. 2014-3-15]. Dostupné z <<http://centrumalfa.webnode.cz/canisterapie/zkusebni-rad/>>.

Ve zkušebním řádu lze také nalézt, co je naprosto nepřipustné a kdy může být pes ze zkoušky vyloučen. Jedná se především o jakýkoliv projev agresivity vůči lidem nebo jiným psům. Nežádoucí je také přílišná bázlivost a neochota vykonávat povely. Pes, který u kterékoli disciplíny obdrží nulu (0) bodů, nemůže úspěšně absolvovat canisterapeutické zkoušky. (Pomocné tlapky, Zkušební řád pro testování canisterapeutických psů) [online]. 2009 [cit. 2014-3-15]. Dostupné z <<http://www.canisterapie.cz/cz/canisterapie-zakladni-informace/canisterapeuticke-zkousky/zkusebni-rad-pro-testovani-canisterapeuticky-psu-32.html>>.

V České republice je nejvíce uznávané testování psů organizací Helpes, především proto, že zkoušky probíhají přímo s pacienty psychiatrické léčebny v Bohnicích. Canisterapeutický tým se předvede rovnou v praxi. Další uznávané organizace pro testování canisterapeutických psů: Centrum pro výcvik psů Alfa, Pomocné tlapy, Canisterapeutické centrum Zlín, Anitera, Canisterapeutické sdružení Jižní Morava, Podané ruce a další.

Jednotlivé zkušební řady se mohou o něco málo lišit, jde např. o rozdíly v disciplíně „přivolání psa za ztížených podmínek“ (např. Centrum pro výcvik psů Alfa – používají k odlákání psů pamlsky; organizace Helpes – používá k zaujetí psů kočku nebo králíka).

3.4 Welfare psa při terapii s dětmi

Welfare je stav, kdy je zvíře schopno vyhnout se strádání a zároveň si zachovávat zdatnost (Webster, 2009).

Životní pohoda zvířat (welfare) vychází z respektování tzv. pěti svobod, které byly stanoveny na kongresu British Farm Animal Welfare Council. Mezi těchto 5 svobod patří: svoboda od žízně, hladu a podvýživy, svoboda od nepohodlí, svoboda od bolesti, zranění a nemoci, svoboda uskutečnit normální chování a svoboda od strachu a úzkosti (Webster, 2009).

Odpovědností majitele je zacházet se psem jako s partnerem, ukončit práci pokud je prostředí stresující, vnímat projevy svého psa a dle toho jednat, respektovat jeho potřeby. Majitel by také měl včas rozpoznat stres (určující je např. postoj, pohyby hlavy, těla, očí, salivace, zrychlený dech, zívání, třes, neklid, svalové napětí), kdyby toto chování majitel nerespektoval, může u psa dojít k negativnímu chování vůči klientům (např. agrese, zvýšená ostražitost, lekavost, skrývání se za majitele). Majitel tvoří 50 % týmu, ale má 100 % odpovědnost (Mayer-Mixner, 2002).

Je důležité, aby se zvíře svými zájmy a charakterem co nejvíce krylo s potřebami klientů. Tak jako každý klient preferuje jiného psa, i každý pes se spíše hodí pro jiný typ nasazení (Mayer-Mixner, 2002; Kalinová, 2003b).

3.5 Nároky kladené na canisterapeutického psa

3.5.1 Výživa canisterapeutického psa

Složení stravy záleží na věku a zátěži psa. V každém období života má pes jiné energetické nároky. Pokaždé však musí být krmná dávka vyrovnaná a obsahovat správný poměr bílkovin, sacharidů, tuků, minerálních látek a vitaminů. Nejvíce vyvážená jsou granulovaná krmiva. Je

těž možné krmit vařeným nebo syrovým masem (tzv. BARF), pak je nutné přidávat vitaminy a minerální látky (Míková a Eisertová in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007).

Kvalitní výživa canisterapeutického psa je důležitá v souvislosti s náročností výkonu canisterapie. Důležité je, aby výživa byla vyvážená, kvalitní a plnohodnotná (Míková a Eisertová in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007).

Canisterapeutičtí psi potřebují kvůli svému maximálnímu vytížení a výkonnosti vyšší obsah energetických hodnot a bílkovin v krmné dávce než ostatní psi. Na jídelníček pracovních psů by měla být zařazena pouze kvalitní krmiva. Pracovní pes potřebuje ve fyzickém nebo pracovním výkonu v potravě vyšší podíl tuků a bílkovin. Tuky jsou důležitým zdrojem energie. Dodávají organismu množství esenciálních mastných kyselin. Ty jsou důležité pro psí zdraví, funkci ledvin, možnost rozmnožování a pro dobrý stav kůže a srsti. Mají v sobě až dvojnásobné množství energie než bílkoviny nebo uhlohydráty (Schafer and Messika, 2008).

Vysoce výživnou potravinou je hovězí srdce, které má příznivé složení bílkovin a vyšší obsah tuku. Dále je dobré přidávat mléčné výrobky, jejichž předností je snadná a rychlá stravitelnost a okamžitý zdroj hodnotných bílkovin, vitaminů, minerálů a potřebné energie. Tvaroh je rovněž dobrým krmivem, jeho obsah v krmivu se blahodárně projevuje na kvalitě srsti. Také luštěniny jsou bohaté na obsah bílkovin a jsou dobrým zdrojem energie (Schafer and Messika, 2008).

Žádného psa nikdy nekrmíme před fyzickou nebo psychickou zátěží. Vždy krmíme až po zátěži nebo s dostatečným předstihem před zátěží, alespoň dvě hodiny, aby mohl v klidu strávit potravu (Brehm, 1994).

Při nedodržení klidového režimu může dojít k torzi žaludku, neboli jeho rozšíření a převrácení kolem své podélné osy. To způsobí uzavření vstupu z jícnu do žaludku a také výstup žaludku do tenkého střeva. Průběh nastává obvykle po nakrmení a hlavním projevem je zvětšení břišní dutiny, což způsobuje tvorba plynů, které nemají kam unikát (Brehm, 1994).

3.5.2 Hygiena a péče o canisterapeutického psa

Velice důležitá je péče o zuby psa. Nemoci ústní dutiny, pokud se neléčí, jsou často velice bolestivé a pro canisterapeutického psa nepřijatelné. Mezi nejčastější nemoci patří záněty dásní, zubní kámen nebo paradontóza. Onemocnění dutiny ústní způsobuje často zápach z psí tlamy, který je pro canisterapeutického psa nežádoucí. K prevenci onemocnění je nutné pravidelně, alespoň 1x týdně, zuby čistit. Existuje mnoho přípravků na čištění zubů, např.

kartáčky a pasty, spreje, které se aplikují přímo na zuby nebo různé druhy žvýkacích kostí, nejčastěji z buvolí kůže s xylitolem pro svěží dech (Holmstrom et al., 2005).

Péče o srst canisterapeutického psa je důležitá nejen před každým kontaktem s klientem, ale zároveň pravidelně v průběhu každého týdne. Jedním z pravidel provádění canisterapie je čistý a vyčesaný pes (Míková, Eisertová in Zooterapie ve světě objektivních poznatků, 2007).

Pes, který má jakékoliv kožní problémy, nesmí po dobu jejich trvání, terapii provádět. Jedná se především o mokvavé záněty kůže, ekzémy nebo napadení ektoparazity (např. *Ctenocephalides canis*, *Trichodectes canis*, *Ixodes ricinus*, *Demodex canis*, *Sarcoptes scabiei*, *Otodectes cynotis*) (Dobler and Pfeffer, 2011; Macpherson et al., 2013; Behera et al., 2011).

Tato studie podává důkaz, že mytí psa s použitím šamponu pro psy snižuje množství alergenu z psí srsti a lupů. Psi byli koupani každý den po dobu 7 dní. Vždy jim byl odebrán vzorek ze srsti před a po umytí. Zjistili, že v prvním a druhém dni po promytí se množství alergenu v srsti nijak nezměnilo. Změny nastaly ve třetím až sedmém dni, kdy se množství alergenu v srsti psa několikanásobně zmenšilo. Pro udržení sníženého množství alergenu v srsti je potřeba psa nadále pravidelně koupat alespoň dvakrát týdně (Hodson et al., 1999).

3.5.3 Veterinární péče o canisterapeutického psa

Co se týče komplexního veterinárního zajištění canisterapeutického psa, je důležitá především kvalitní péče ze strany majitele ať již jde o správné a vydatné krmení, péči o srst, uši, dráčky, ale zároveň zajištění volnočasových, odpočinkových aktivit, dostatku pohybu a odreagování. Důležité jsou samozřejmě preventivní a pravidelné kontroly u veterinárního lékaře. Je také nezbytné podávat pravidelně 2x ročně odčervovací tablety nebo pastu proti nebezpečným endoparazitům, které jsou přenosné na člověka např. *Dipylidium caninum*, *Taenia pisiformis*, *Toxocara canis*, *Giardia* spp., *Toxoplasma gondii*, *Cryptosporidium* spp., *Ancylostoma caninum*, *Dirofilaria immitis*, *Echinococcus granulosus* nebo *Uncinaria stenocephala* (Taylor et al., 2007).

V České republice je povinná vakcinace pouze na vzteklinu (Bingham et al., 1995).

Je ale řada nemocí, proti kterým je dobré (na většině psích soutěží dokonce nutné) psa vakcinovat. Mezi ně patří např. psinka, parvoviróza, infekční hepatitida, infekční laryngotracheitida, parainfluenza a leptospiróza. Ještě je možné psa očkovat proti koronaviroze, dermatofytóze, Lymské borelióze, tetanu a herpesvoróze. (Veterinární klinika,

Očkování psů a koček [online]. [cit. 2014-3-20]. Dostupné z <<http://www.veterinahb.cz/ockovani-vakcinace-psu-kocek/>>.

Provádění canisterapie není kynologický sport, ale velmi náročné odvětví, jež směřuje k sociální službě. Pes proto musí být naprosto zdravý (dobrý zdravotní stav, pravidelné kompletní očkování, odčervení, veterinární prohlídky, dobrá péče) a v dobré psychické a fyzické kondici. Setkávání s klienty by pro psa mělo být radostnou záležitostí (Eisertová in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007).

Při praktikování canisterapie nesmí nikdo používat pomůcky, které bolestivým charakterem nutí psa k nějaké činnosti (např. ostnaté nebo elektrické obojky) (Eisertová in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007).

Pes nesmí být přetěžován. Je velmi individuální, kolik hodin týdně může pes bez problémů pracovat, ale vždy je nutná kompenzace jinou činností, dostatek prostoru pro odpočinek či nerušený příjem potravy (Eisertová in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007).

4. Hyperkinetický syndrom s poruchou pozornosti ADHD

Hyperkinetický syndrom s poruchou pozornosti je soubor příznaků, které jsou charakterizovány raným začátkem a kombinací nadměrně aktivního a hůře zvladatelného chování (Munden and Arcelus, 2002).

K základním symptomům hyperkinetického syndromu ADHD patří hyperaktivita, impulzivita a nedostatečná schopnost soustředění (Munden and Arcelus, 2002).

V minulosti se k pojmenování poruchy se symptomy ADHD používalo mnoho různých termínů. Mezi ně patřila například „lehká mozková dysfunkce“ nebo „poškození mozku“ a „hyperkineze“ (Munden and Arcelus, 2002).

Literatura také upozorňuje na to, že ADHD není nemoc nová. Britský lékař Frederic Still popsal již v roce 1902 „abnormální psychický stav“ u dětí a zavedl pojem „deficit morální sebekontroly“. Během sedmdesátých a osmdesátých let 20. století proběhl intenzivní vědecký výzkum, jehož výsledkem bylo, že se ADHD stala nejpopsanější a nejcitovanější dětskou poruchou v lékařské literatuře Index Medicus. V důsledku toho je nyní ADHD považována ve Velké Británii i v jiných zemích Evropy za poruchu s biologickou příčinou, kterou je možné léčit (Munden and Arcelus, 2002).

Obecně se uvádí, že se mohou uplatňovat i vlivy genetické a psychosociální (Kříž, 2000).

Důležitým ukazatelem je výskyt ADHD v populaci, často se udává rozmezí od 2 do 22 %, přičemž tyto děti tvoří přes 30 % klientely v pedopsychiatrických ordinacích. Obecně se také uvádí, že výskyt dle pohlaví je 6:1 ve prospěch chlapců (Kříž, 2000).

Odborníci dále uvádějí následující symptomy dle četnosti výskytu:

Porucha pozornosti v 94 %, emocionální labilita v 83 %, hyperaktivita v 80 % (u 20 % dětí se může vyskytovat též hypoaktivita), lehké neurologické příznaky a abnormální EEG v 70 %, poškození percepce a tvoření pojmů v 67 %, sklon k impulzivnímu jednání v 63 % (Kříž, 2000).

4.1 Příčiny vzniku ADHD u dětí

Příčiny vzniku ADHD nejsou v současnosti zcela známé a nelze proto vždy určit jednoznačnou příčinu. Největší vliv se přisuzuje dědičnosti nebo biologickým faktorům (Munden and Arcelus, 2002).

Porucha pozornosti s hyperaktivitou je vysoce dědičná neurologická vývojová porucha s výraznou klinickou různorodostí, která postihuje muže častěji než ženy (Hamshere et al., 2013).

Mezi další možné příčiny se řadí: biologické a fyziologické poruchy – porucha zpracování nervových impulsů, zdravotní komplikace v těhotenství nebo při porodu, znečištěné životní prostředí a špatná strava, užívání alkoholu a drog v těhotenství (Munden and Arcelus, 2002).

Vystavení cigaretovému kouři a alkoholu, a to zejména před narozením, může vést k poškození dětského mozku a může tak způsobit vznik ADHD u dětí. Není zatím ale žádný přesvědčivý důkaz, že kouření cigaret nebo konzumace alkoholu skutečně vede ke vzniku ADHD u dětí (Munden and Arcelus, 1999).

U dětí s ADHD byly také nalezeny abnormální vzory kortikálního zrání, což naznačuje celkové vývojové zpoždění dozrávání mozku, včetně opožděného zrání prefrontální oblasti mozku (Barkley, 1997).

4.2 Příznaky ADHD u dětí

Děti s ADHD vykazují deficity ve výkonných funkcích, pozornosti, bdělosti, pracovní paměti, plánování a v inhibičních reakcích. Kromě základního deficitu pozornosti mají také špatnou emoční seberegulaci, včetně problému ovlivňovat mimické svaly v obličeji. Nedokáží dobře

odolat vlivu emocí na kognitivní procesy během emocionálního vypětí (Passarotti et al., 2010).

Deficity v inhibici a samoregulace ovlivnit vzrušení, jsou hlavními prvky impulzivity. Impulzivita má více aspektů na chování dětí, například příliš rychlé jednání, neschopnost zastavit nebo odložit akci, projevovat city, krátké zvážení důsledků, špatná schopnost plánovat nebo neschopnost opakovat úkol a čekat tak na lepší výsledek. Behaviorální studie inhibičních odpovědí potvrdily, že problémy v inhibici jsou základním deficitem u dětí s ADHD (Passarotti et al., 2010).

ADHD je vysoce rozšířené onemocnění v dětství a dospívání poznamenané časným nástupem trvalé a všudypřítomné nepozornosti, hyperaktivity a impulzivity. ADHD je spojeno s poškozením v celé řadě oblastí, konkrétně se studijními neúspěchy, špatného vztahu v rodině a zvýšené antisociální a delikventní činnosti. Dlouhodobé nepříznivé výsledky zahrnují zvýšené riziko zneužívání návykových látek, snížení profesní příležitosti a zvýšení trestné činnosti. ADHD je často komorbidní s dalšími poruchami, jako je opoziční vzdorovitá porucha, poruchy chování, deprese a úzkosti. ADHD může být úspěšně léčena kombinací léků se stimulačním účinkem a psychosociálních přístupů, které snižují příznaky (Danckaerts et al., 2010).

Cílem léčby je umožnit dětem s ADHD získat techniky sebekontroly, které jim dodají sílu vyrovnat se a zvládat tak lépe obtížné situace. Sebekontrolu lze rozvíjet a zdokonalovat v průběhu dalších let až do dospělosti (Train, 2008).

5. Praktické využití terapie se psem u dětí s různým typem postižení

5.1 Poruchy, nemoci a postižení u dětí, kde se canisterapie běžně využívá

Studie zabývající se účinností canisterapie na skupinu dospívajících dětí s problémy zvládnání hněvu prokázala, uklidňující vliv na adolescenty, zvýšení pocitu bezpečí ve skupině, prožívání empatie a motivaci k účasti. Proto, byla canisterapie a metody AAT doporučeny do poradenského procesu (Lange, et al., 2006).

Dále byl zjištěn pozitivní dopad canisterapie na děti s mentálním postižením (Esteves and Stokes, 2008). Výzkum se prováděl s křížencem labradorského retrívra a německého pastýře na 3 děti ve věku 5 – 9 let. Všichni účastníci prokázali nárůst pozitivního chování (verbální i

neverbální). Děti také ukázaly celkový pokles negativního chování mezi sebou i k učiteli. Tato studie podporuje názor, že děti s mentálním postižením by měly využívat kvalifikované psy jako asistenční a terapeutická činidla (Esteves and Stokes, 2008).

Další studie zkoumala využití psů s cílem zlepšit duševní pohodu a snížit úzkost a neklid u pacientů s depresemi. Závěrem bylo zjištění, že psí asistovaná terapie způsobuje velmi významné snížení úzkosti. Přítomnost psů může nabízet další léčebný přínos, který by mohl snížit úzkost a zvýšit psychoterapeutické strategie a motivace pacientů a terapeutů (Hoffmann et al, 2009).

Nicméně studie zaměřená na seniory vyvrátila pozitivní účinek na deprese, poruchy nálad a sociální interakce lidí žijících v pečovatelském domě (Phelps et al., 2008). Autoři zjistili, že během psích návštěv nedošlo ke zlepšení úrovně deprese, poruchy nálad (s výjimkou jednoho rezidenta) nebo sociální interakce (s výjimkou jednoho rezidenta). Studie byla ovšem provedená pouze na 5-ti osobách, které však uvedly, že si psí návštěvy užili (Phelps et al., 2008).

5.2 Lékaři nedocení terapie?

Hlavní dva důvody, proč se psi více nevyužívají v psychiatrii a nestudují, spočívají v nedostatku znalostí a v neochotě akceptovat přítomnost zvířat v nemocnicích. Psychoterapie prováděná za asistence zvířat ještě stále není zařazena do hlavní vzdělávací náplně psychiatrů. Z toho vyplývá skutečnost, že většina psychiatrů není o této metodě dostatečně informována. Svou roli může také hrát psychický odpor vůči používání zvířat v psychiatrických zařízeních, neboť je to v rozporu se standartními, sterilními klinickými opatřeními. Také může svou úlohu sehrávat pocit, že zvířata jsou nižší druhy, a proto neakceptovatelná jako pomocníci při léčení lidí. Mnoho výzkumných programů spojených se zvířaty pomáhá lidem znovu nabývat ztracené zdraví, řada farmakologických prostředků se na zvířatech testuje před jejich využitím pro lidi. Pokud tedy vezmeme do úvahy existující spojení člověk – zvíře, měla by být aplikace zvířat v psychiatrii akceptovatelná bez větších problémů (Odendaal, 2002).

Od roku 2002 se toho bohužel moc nezměnilo a terapie za pomoci zvířat stále nejsou považovány za plnohodnotné lékařské metody. V poslední době se canisterapie stále častěji objevuje ve výzkumných pracích odborníků. Nejvíce se výzkum soustřeďuje na využití canisterapie s autistickými dětmi. Stále chybí výzkumné programy na zjištění účinku psí terapie na děti s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD.

5.3 Role psa v dětské psychoterapii

V chování a reakcích člověka a psa lze vysledovat jak shodu (např. rituály pozdravení), tak rozdíly. Mezi zvířaty a lidmi vládne hluboká spojitost (Thor, 2001). Podle Olbricha (2002) zcela otevřeně rozumí lidé řeči psa a psi řeči člověka natolik, že mohou vzájemně vstupovat do vztahu.

Důležitost přátelství dítěte se zvířetem pro podporu citového a rozumového vývoje dítěte je jistě nesporná a výzkumy z celého světa potvrzují, že vztah dítěte ke zvířatům pomáhá rozvoji sebevědomí, pocitu zodpovědnosti, samostatnosti a schopnosti zapojit se do společnosti (Galajdová, 2011).

Faktem je, že u předškolních dětí a mladších školáků přetrvává vnímání psa jako „živé hračky“, ale díky zpětné vazbě, které je pes schopen, má i v tomto období svou funkci, a to především výchovnou (Galajdová, 2011).

Mezi další sociální role terapeutického psa patří například role ochránce, pomocníka či důvěrníka, které jsou bezesporu pro dětský věk velmi důležité (Hanuš in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007).

Děti, které nemají významné problémy v oblasti citové, mají tendenci se psy jednat spíše na základě principu kladné motivace oproti dětem deprimovaným, ty to mají naopak. Splnění povelů vyžadují strnulým postojem a pod nátlakem. Pes na nátlak a nepřiměřenou intonaci reaguje ignorací nebo se dítěti straní. Tyto reakce psa dokážou dítě dovést ke změně projevu ve smyslu povzbuzujících a lákavých povelů (Nedvědová in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007).

Pro děti je pes přítelem, důvěrníkem, rozmlouvají s ním, sdělují mu své tajnosti. Je pro ně tvor blízký člověku. Mimo jiné pes také rozvíjí dětskou představivost a fantazii, naplňuje citovou potřebu, hlavně potřebu tělesného kontaktu pomocí hlazení a mazlení. Pro jedináčky může mít pes funkci sourozence, protože pes se nechová jako dospělí, proto k němu dítě necítí odstup. Funkce psa, jako partnera pro komunikaci pramení z toho, že pes je mlčenlivý, naslouchá, nekritizuje a neposmívá se. Díky tomu pes přispívá i k psychické rovnováze dítěte (Galajdová, 2011).

Majitelé zvířat jsou povětšinou tělesně, duševně a psychicky více fit, než ostatní lidé stejného věku (Welser-Ude et al, 2003).

Levinson zjistil, že přítomnost psa při terapii pomáhá vybudovat důvěru, usnadňuje utvoření terapeutického vztahu, navázání komunikace s okolím a urychluje terapeutický proces

(Greiffenhagen, 1993). Potvrzení a rozšíření jeho závěrů lze vysledovat v odborných studiích i zkušenostech z praxe např. v *The Changing Roles of Animals in Society; Animals, Health and Quality of Life; People and Animals; A Timeless Relationship; Tiere als Therapie; 2. Internationales TAT Symposium* aj (Levinson and Mallon, 1997).

Pes učí dítě také sociálnímu chování a zodpovědnosti vůči přírodě a živým tvorům. Protože dětský cit a láska ke zvířatům není automaticky přenášena na lidské bytosti, může sloužit pouze jako pomocný most (Levinson and Mallon, 1997).

Soudržnost, vztah, přátelství a sociální symbióza mohou být všechny vysvětleny různými způsoby, kterými staří Řekové vysvětlovali lásku. Základem pro takovou pozitivní interakci je potřeba pozornosti naplňovaná příjemným způsobem přinášejícím uspokojení bez pocitu ohrožení. Vzájemná důvěra mezi zúčastněnými stranami je obvykle pro úspěšnost interakce nezbytná. Taková interakce je vždy oboustranným zážitkem (Odendaal, 2002).

Dotyky a další tělesné kontakty, jako např. hlazení, je chování, které je zjevnější než pozitivní pocity. Přímý tělesný kontakt přispívá k pozitivní interakci spolu s dalšími smysly, jako je zrak, čich a sluch (Odendaal, 2002).

Serpell (1986) popsal sociálně facilitační úlohu zvířat jako chování, při kterém můžou zvířata zlepšit úroveň kontaktů a komunikace mezi lidmi. V takových případech zvířata fungují jako spouštějící mechanismy vedoucí k naplnění sociálních potřeb lidí.

Prostřednictvím vztahu člověka ke psu se usnadňuje budování pozitivních vztahů k lidem (např. odbourávání agresivity). Zjištěné pozitivní vlivy jsou vždy vázané na konkrétního jedince, jeho vlastnosti, dovednosti, potřeby (Neubauerová a kol. 2000).

Tam, kde dojde k narušení afiliace, komunikace a výskytu sociálních poruch, by měl být pes pro svou schopnost substituovat pozornost, doporučován jako součást terapie (Odendaal, 2002).

5.4 Terapie u dětí s ADHD pomocí zvířat

Cílem canisterapeutického procesu při práci s klientem s ADHD je celkové zklidnění a zlepšení koncentrace na aktivitu nebo činnost. S tímto faktem musíme také pracovat při výběru správného terapeutického psa (Eisertová in Zooterapie ve světle objektivních poznatků, 2007). Snaha o dosažení co možná nejvyššího pozitivního účinku ze vzájemného kontaktu psa a klienta. Tak jako by mělo být dosaženo kladného vlivu na klienta, měl by i psovi kontakt s lidmi přinášet radost (Kalinová a Eisertová, 2005).

Cíle canisterapie, které se při práci s dětmi s ADHD, případně s dalšími poruchami chování uplatňují v největší míře, jsou, posilování jemné motoriky (Gee et al., 2007), snižování agresivity (O'Haire, 2013; Tissen et al., 2007), zvýšení koncentrace (Wohlfarth et al., 2013), rozvíjení řečových dovedností (Baars, Wolf, 2011; Gee, Harris, et al., 2007; O'Haire, 2013), rozvíjení sociálních dovedností (Funahashi et al., 2014; Murry and Allen, 2012; Tissen et al., 2007; Esteves and Stokes, 2008), sociabilita (Martin and Farnum, 2002; O'Haire, 2013), celkové zklidnění klienta v závislosti na přítomnosti psa (Prothmann et al., 2005; Lange et al., 2006; Hoffman and Lee, 2009).

5.4.1 Způsoby použití canisterapie u dětí s ADHD

V současnosti existuje v ČR pouze jediná metodická publikace pro práci s ADHD dětmi a zoorehabilitací se psem v knize Zooterapie ve světle objektivních poznatků od Velemínského. V následném textu je uvedeno, jakým způsobem probíhají lekce podle zaměření na motoriku, agresivitu a řeč.

5.4.1.1 Jemná motorika

- Česání a kartáčování psa (možnost uplatnění širokého spektra různých tvarů, velikostí a barev kartáčů a hřebenů).
- Připínání vodítka, obojku (fáze nasazení obojku a připnutí karabiny vyžaduje koncentraci a zklidnění klienta. Pro následnou práci klienta se psem je tato fáze velmi motivující. „S pejskem můžeme jít cvičit, až mu připneme obojek a vodítko“.).
- Krmení granulemi a piškoty (zde rozlišujeme krmení „ze špetky“, tzn. ze dvou prstů, nebo z natažené dlaně. Tuto techniku můžeme uplatnit buď při odměňování psa, nebo pro jemnou stimulaci ruky – kdy pes pamlsek v zavřené ruce hledá a následně pamlsek z ruky vylizuje).
- Stimulace jemným dotykem (při tomto cvičení dochází nejen k aktivaci jemné motoriky, ale cvik vyžaduje především zklidnění a soustředění na činnost). (Velemínský, 2007).

5.4.1.2 Agresivita

- Snižit agresivitu se úspěšně dařilo při nácviku ovladatelnosti psa (hyperaktivní dítě se musí velmi soustředit a zklidnit, aby mohlo začít se psem pracovat. Dítěti canisterapeut

vysvětlil, jak se pes cítí a co mu příjemné je a co není. Klient poté pozorně očekával, který povel bude moci společně s terapeutem a psem vykonat. Například sedni, lehni, zůstaň, samostatná chůze u nohy se psem atd., přičemž klientovo zklidnění bylo pro tuto činnost podmínkou).

- Jako velmi účinné se ukázaly nejrůznější závody mezi pejskem a dítětem, štafety a soutěže, kdy klient soutěží proti terapeutickému psu a musí se vyrovnávat se situací, kdy je motivován výhrou, ale i kontrolovat své chování, pokud prohraje. Důležité je, aby do programu byla zařazena činnost, která klientovi umožní pohybové aktivity spojené se psem (běhání, přeskokování překážek atd.). (Velemínský, 2007).

5.4.1.3 Řečové dovednosti

- K nácviku řeči je velmi často úspěšně využívána stimulace dotykem, kdy se klient jemně dotýká části těla psa a následně ji pojmenuje. „Ukaž, kde má pejsek čumák, a co je tohle?“ Pojmenovávat je možné například: ucho, packu, čenich, ocas, zub, zároveň se klient jemně jednotlivých partií psa dotýká.
- Dalším vhodným cvičením pro rozvoj řeči je ovladatelnost psa. Klient při práci s pejskem je nucen jednotlivé povely zřetelně vyslovit. Velmi oblíbeným povel je „aport“. Zde je vhodné postupně zařazovat i odlišné předměty určené k aportování. Klient by měl později vyslovit nejen povel aport, ale i předmět, který má být aportován (například míček, uzlík, kroužek, a jméno psa, a to vše za uspokojivého zklidnění a dobré koncentrace).
- K doplnění nácviku řečových dovedností je vhodné využívat různé kynologické publikace, časopisy, atlasy psů, pexesa, poháry z výstav, medaile atd. (Velemínský, 2007). Z vědecké literatury je také prokázán velice silný vztah mezi rozvojem hrubé motoriky a jazyka. Závěrem této studie bylo, že terapie se psy mohou být užitečným doplňkem rozvoje jazykového vzdělávání (Gee et al., 2007).

5.4.2 Fyzické a fyziologické účinky

Vzájemný kontakt psa a člověka způsobuje snižování hodnot arteriálního krevního tlaku, srdeční a dechové frekvence, stabilizaci krevního oběhu a pulzu (hlazením, pouhou přítomností zvířete). Snížení kardiovaskulárních rizikových faktorů je podporováno také péčí o psa, nutností dodržení určitého režimu, množstvím pohybu aj. Tohoto je dosahováno jak

přítomností psa v různých situacích, tak např. zvýšením pohybu při venčení psa (Greiffenhagen, 1993; Otterstedt in Olbrich, 2003).

Kontakt se zvířetem obecně pomáhá udržovat dobrou fyzickou kondici, podporuje zlepšení životních funkcí, podporuje rekonvalescenci, urychluje léčbu. Cílená interakce, ale také péče o psa, vede obecně ke zlepšení motorických funkcí a dovedností (jemná a hrubá motorika, koordinace a síla v končetinách, rovnováha při sezení, stání, chůzi). Pes zde působí jako podnět motorické aktivizace, motivace k pohybu (např. motivace pacienta vstát z postele, motivace k procházce na čerstvém vzduchu), podpora vědomě řízeného jednání (volní pohyby), trénování svalstva (Otterstedt in Olbrich, 2003).

Zvířata jsou doporučována jako účinná prevence u různých onemocnění. Thor (2001) uvádí, že podle odborných studií dochází také k posílení imunitní obrany zejména proti chřipkovým infekcím a nachlazení, což potvrzuje McNicholas (2004), který na základě výzkumné studie referoval o tom, že děti narozené do rodiny se zvířetem mají nižší riziko vzniku alergií, astmatu, mají lepší imunitu a jsou méně často nemocné než děti narozené do rodin, kde zvíře není.

5.4.3 Psychické účinky

Cíleně vedená canisterapie může vyvolat celou řadu účinků, např. udržuje dobrou psychickou kondici, odvádí pozornost od vlastních obtíží, nabízí odreagování od problémů všedního života, přirozeným způsobem vede k učení a procvičování tělesných a sociálních dovedností, nabízí psychosociální podporu. Dlouhodobý kontakt pak podporuje stabilizaci duševní rovnováhy a větší chuť do života (Fine, 2000; Otterstedt, 2001; Olbrich, 2003).

Zvíře zprostředkovává uspokojení potřeby blízkosti a bezpečí, kontakt s ním pomáhá posílit důvěru, zlepšuje komunikaci s lidmi, připravenost k otevření se, podporuje motivaci klienta a jeho aktivní pozitivní přístup k léčbě. Redukuje pocit osamění, spouští antistresové mechanismy (nabízí oporu při překonávání stresových situací – snižuje psychické i fyzické vnímání stresu) (Greiffenhagen, 1993; Olbrich, 2003).

Pes uspokojuje taktilní potřeby člověka prožitkem pozitivních doteků, nabízí vizuální podněty, stimulaci sluchu, čichu, tělesné teplo. Zapojení psa činí aktivity zaměřené na rehabilitace smysluplnými (Otterstedt, 2001).

Důležitost přátelství dítěte se psem pro podporu citového i rozumového vývoje dítěte je nesporná a výzkumy z celého světa opakovaně potvrzují, že vztah dítěte ke psovi napomáhá

rozvoji sebevědomí, pocitu zodpovědnosti, samostatnosti a schopnosti zapojit se do společnosti (Robinson, 1995).

Endenburg (in Olbrich, 2003) cituje zjištění dalších autorů o tom, že existuje prokazatelná souvislost mezi pravidelným kontaktem se psem a socioemocionálním vývojem dítěte, další souvislost existuje mezi vlastněním psa a sebehodnocením dítěte, jeho vlastníka.

5.4.4 Sociální účinky

Zvíře zprostředkovává možnost interakce a komunikace, jak se sebou samým (pes nabízí prostor pro „vypovídání se“, je vděčným posluchačem), tak mezi lidmi navzájem. Při kontaktu se psem člověk vnímá kromě verbální také různé roviny nonverbální komunikace (oční kontakt, mimika gesta, držení těla, pohyby) (Greiffenhagen, 1993; Fine, 2000; Olbrich, 2003).

V kontaktu se psem je důležité psovi důvěřovat, teprve poté je možno dosáhnout hlubšího pozitivního působení na člověka. Člověk zažívá sociální pocit společenství, podporuje se připravenost člověka otevřít se, společně se zaměstnávat, něco ze sebe sdílet (Otterstedt, 2001; Leugner et al., 2002).

Sociálně emocionální interakce jsou zprostředkovány např. pozorováním, zkoumáním psa, cítěním psa při hlazení, chováním na klíně, krmením, zajišťováním péče a bezpečí o psa, verbálním a nonverbálním rozhovorem, převzetím zodpovědnosti za psa (Olbrich, 2003).

Pes nabízí kamarádství, pocit příjemně stráveného volného času, pozitivní činnost, pocit být potřebným, zharmonizování denní struktury, převzetí úkolů, pocitu důležitosti, zkušenost sebeúcty, sebevědomí, spokojenosti (Mayer-Mixner, 2002; Olbrich, 2003).

Bergler (1995) provedl studii, v níž zjišťoval vliv psů na chování a prožívání mladistvých ve velkém městě (Berlíně). Výzkumu se zúčastnilo celkem 400 mladistvých ve věku 11 – 18 let. Kromě jiných zajímavých výsledků dospěl autor k těmto závěrům. Význam, hodnota a kvalita prožitku vztahu se psem, je pro mladistvé, kteří vlastní psa a sami se o něho starají, založena na kvalitě přiměřené podpory a stabilizace (redukce strachu, stresu, ochrana před rizikovým chováním, získání kontaktu a překonávání anonymity, zprostředkování prožitků důvěry), stimulaci k radosti a hře, stabilizaci v sociálních konfliktních situacích (prožitek bezpečí, pochvaly, důvěry, zodpovědnosti) a podpoře zdraví díky pohybu, dennímu harmonogramu a spojitosti s přírodou.

Rehm (1995) se ve svém výzkumu zaměřil mimo jiné na význam psa jako sociálního partnera dítěte a význam psa v rodině. Zajímavým, ale nikoli překvapujícím dílčím výsledkem je např. zjištění, že děti jedináčci hledají v psovi sociálního „nedospělého“ partnera, který nabízí dítěti hru, naplňuje dětskou potřebu pro citové blízkosti. Dítě k němu necítí odstup, neboť se pes nechová jako dospělý člověk. Jako závěr výzkumu autor poukazuje na nutnost vyzdvihnout významu psa jako emoční podpory celé rodiny. Vzhledem k dítěti působí pes jako spoluvychovatel, kamarád pro hru a komunikační partner. Pes dítě učí sociálnímu chování (náklonosti, pečlivosti, soucitu, respektování druhého, komunikaci), podporuje u dítěte pocit zodpovědnosti.

6. Metodika výzkumu

6.1 Charakteristika zkoumaného souboru

Pozorovaný soubor tvořily děti ve třetí třídě na základní škole v Klánovicích. Všechny děti byly ve věku od 9 do 10 let. Ve třídě bylo celkem 23 dětí, z toho byla u 9 dětí diagnostikována porucha ADHD (5 dívek a 4 chlapci).

6.2 Canisterapeutický tým

Canisterapii jsem prováděla sama se svým psem. Mám šestiletého labradorského retrívra, který má složenou zkoušku z canisterapie pod vedením organizace Alfa. Už druhým rokem chodíme pravidelně ke staršímu pánovi s Alzheimerovou chorobou, takže canisterapii provozujeme na profesionální úrovni. Můj pes děti miluje, proto jsem se rozhodla výzkum provádět sama se svým labradorským retrívrem.

Dalším členem našeho týmu byla psycholožka Mgr. Jana Stavová, která je na základní škole zaměstnána jako školní psycholog.

6.3 Canisterapeutický záměr u dětí s ADHD

Cílem prováděného pokusu, bylo zjistit, zda canisterapie působí pozitivně na děti s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD a zda se děti v přítomnosti psa dokáží zklidnit a plnit tak zadané úkoly. Ukazatelem pozitivního působení by byla koncentrace dětí na daný úkol, zklidnění a dostatek pozornosti při plnění úkolů.

6.4 Popis průběhu canisterapie

Canisterapie byla prováděna ve třídě 3. A při hodině čtení. Délka jednotlivých návštěv byla 40 minut a celkem bylo uskutečněno 5 návštěv.

Na začátku vyučující hodiny čtení, nás kantorka uvedla do třídy mezi děti. Hodina probíhala stejně jako obvykle, jen byl navíc přítomen canisterapeutický tým a speciální pedagožka působící na škole.

Pes s psovodem seděl na koberci vzadu třídy (obrázek 1) a speciální pedagožka s psychologkou seděly bokem od dětí a pozorovaly a zaznamenávaly průběh výzkumu.

Děti měly za úkol číst nahlas, v pořadí, které určovala kantorka. Ostatní děti musely dávat pozor a sledovat s předčítajícím čtený text. Kantorka vždy vyvolala některé z dětí a to pokračovalo ve čtení. Když vyvolaný žák věděl, kde čtení pokračuje, mohl si po přečtení odstavce za odměnu pohladit pejska (obrázek 2 a 3). Jestliže, kantorka vyvolala žáka, který nevěděl kde číst, nemohl si jít pejska pohladit. Tato nepozornost dětí byla námi zaznamenávána a později vyhodnocována. Rozlišovali jsme nepozornost děvčat s diagnostikovaným syndromem ADHD, nepozornost chlapců s ADHD a ostatních děvčat a chlapců bez jakékoliv poruchy. Takto stejně probíhalo všech 5 návštěv se psem ve stejné třídě dětí.

Pro správné posouzení pozitivního působení canisterapie u dětí s ADHD, byla stejná třída dětí ještě jednou testována stejným způsobem, jen bez přítomnosti psa. Kantorka opět při hodině čtení vyvolávala jednotlivé žáky a zaznamenávala výsledky do tabulky. Velikým rozdílem bylo, že děti nebyly ničím motivovány. Celkem kantorka zaznamenávala výsledky z pěti vyučovaných hodin čtení, v rozmezí několika dní, po dobu 40 minut, stejně, jako tomu bylo při pokusech, kdy byl pes přítomen. Jedinou podmínkou bylo, aby byly přítomny všechny děti s poruchou ADHD.

6.5 Výsledky a diskuze

Výsledky jsou zpracovány do dvou přehledových tabulek, znázorňující výskyt chyb jednotlivých kategorií dětí a celkové sumy chyb.

Tabulka č. 1

Zaznamenané výsledky nepozornosti u dětí v přítomnosti psa

Varianta se psem						
Jednotlivé návštěvy	ADHD dívky	ADHD chlapci	Ostatní dívky	Ostatní chlapci	Nepozornost dětí dohromady	celkem dětí (ADHD dívky + ADHD chlapci)
1.	2	2	0	1	5	23 (5 + 4)
2.	3	0	0	2	5	23 (5 + 4)
3.	1	1	1	0	3	21 (5 + 4)
4.	0	1	0	0	1	22 (5 + 4)
5.	1	1	0	0	2	23 (5 + 4)
	$\Sigma = 7$	$\Sigma = 5$	$\Sigma = 1$	$\Sigma = 3$	$\Sigma = 16$	
Počet chyb (nepozornost)						

Tabulka č. 2

Zaznamenané výsledky nepozornosti u dětí bez přítomnosti psa

Varianta bez psa						
Jednotlivé návštěvy	ADHD dívky	ADHD chlapci	Ostatní dívky	Ostatní chlapci	Nepozornost dětí dohromady	celkem dětí (ADHD dívky + ADHD chlapci)
1.	3	2	1	1	7	23 (5 + 4)
2.	5	1	0	1	7	21 (5 + 4)
3.	2	3	4	2	11	21 (5 + 4)
4.	2	1	2	2	7	23 (5 + 4)
5.	4	3	2	2	11	23 (5 + 4)
	$\Sigma = 16$	$\Sigma = 10$	$\Sigma = 9$	$\Sigma = 8$	$\Sigma = 43$	
Počet chyb (nepozornost)						

Ačkoliv data jsou popsána pouze popisnou statistikou a představují pilotní výsledky z tabulky č. 1 a 2 je patrné, že všechny děti ze třídy byly více soustředěné a motivované k práci v přítomnosti canisterapeutického týmu. Také je patrný snižující se počet chyb, kterých se

děti dopouštěly v průběhu 5 sledovaných návštěv, na rozdíl od varianty bez přítomnosti psa, kdy hodnoty nemají pravidelný pokles. Je zajímavé, že ve variantě bez psa, jsou více nepozorná děvčata než chlapci, přestože ve třídě bylo chlapců více. Ačkoliv děvčat s diagnostikovaným ADHD bylo ve třídě o jednu více než chlapců, tak počty chyb ze strany děvčat, byly o mnoho vyšší než u chlapců. Zprůměrujeme-li počty chyb s počtem dětí s ADHD dle pohlaví ze všech pěti návštěv dohromady, dostaneme pro děvčata hodnotu 1,4 a pro chlapce hodnotu 1,25. Při variantě bez psa, dostaneme pro děvčata hodnotu 3,2 a pro chlapce hodnotu 2,5. Je tedy opravdu veliký rozdíl v soustředění a pozornosti mezi děvčaty a chlapci. Také ve srovnání počtu chyb ve variantě se psem a bez psa, je u děvčat vyšší rozdíl než u chlapců. Z rozdílu průměrných hodnot dostaneme pro děvčata číslo 1,8 a pro chlapce 1,25. Děvčata byla v přítomnosti psa soustředěna více než chlapci o koeficient 0,55.

Sečteme-li počty chyb u děvčat i chlapců s ADHD za všechny návštěvy dohromady, dostaneme ve variantě se psem 12 chyb a ve variantě bez psa 26 chyb. Pro zajímavost uvádím celkové počty chyb všech dětí dohromady za všech 5 návštěv. Pro variantu se psem jde o 16 chyb a pro variantu bez psa o 43 chyb. Odečteme-li chyby náležící dětem s ADHD, zbývají na ostatní děti 4 chyby v přítomnosti psa a 17 chyb bez přítomnosti psa. Přestože ostatních dětí bylo mnohem více než dětí s ADHD, cca 23, i tak je počet chyb, které společně udělaly několikanásobně menší. Také je ale u nich patrný rozdíl v pozornosti, kdy byl přítomen canisterapeutický tým a kdy nebyl. Rozdíly nejsou ale zdaleka tak veliké, jako u dětí s diagnostikovaným ADHD.

Z našich pokusů tedy vyplývá, že canisterapie by mohla mít pozitivní vliv na soustředění a pozornost dětí s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD. Přestože byl pes používán jen jako motivace při čtení ve škole, tak i to bylo pro děti s ADHD dostatečným podnětem k lepším výsledkům. Jelikož dosud nebyla provedena impaktovaná vědecká studie, tato bakalářská práce přináší jednoduchou metodiku, jak efekt canisterapie pro děti s ADHD během běžné výuky otestovat.

7. Závěr

Hlavním cílem práce bylo zjistit, zda má canisterapie pozitivní vliv na děti s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD a ve kterých oblastech se mohou účinky projevit.

V současné době je stále častěji využívána terapie se psem, především jako doplňková léčebná metoda, hlavně u dětí s různým typem mentálních či psychických poruch. V literatuře se objevuje mnoho kvalitních výzkumů a závěrů prokazujících terapii se psem za účinnou. Jedná se především o poruchy autistického spektra, problémy s agresivitou, anorexií a sociální poruchy. Stále je ještě nezodpovězena otázka, zdali je terapie se psem prospěšná dětem se syndromem ADHD. Literatury, která by byla podložena fakty, je zatím nedostatek. Některé studie potvrzují u dětí zlepšení v oblastech jemné motoriky, pozornosti, agresivity a poruch řeči.

Z výsledků mých pokusů, které jsem prováděla s dětmi 3. třídy základní školy, vyplývá, že canisterapie by mohla mít pozitivní vliv na soustředění a pozornost dětí s hyperkinetickým syndromem a poruchou pozornosti ADHD. Přestože byl pes používán jen jako motivace při čtení ve škole, tak i to bylo pro děti s ADHD dostatečným podnětem k lepším výsledkům. I přes pozitivní výsledky mají studie hodnotící efektivnost terapie za asistence psa několik nedostatků. Schází vědecky podložená definice, díky níž by bylo možné zařazení do klinického prostředí. Zároveň chybí společná terminologie, vysvětlující jak a proč používat zvířata jako potencionální terapeutickou podporu. V neposlední řadě to jsou nedostatečně vypracované metodiky výzkumu a poměrně malá velikost zkoumaných skupin, což vyvolává pochybnosti o platnosti získaných výsledků.

Je tedy zřejmé, že problematika účinnosti terapie se psem na děti se syndromem ADHD se musí ještě podrobit mnoha výzkumům, než bude možné ji přijmout za lékařsky účinnou.

8. Seznam literatury

Baars, S., Wolf, F. Animal assisted therapy for cognitive and language disorders. *Nervenheilkunde*. 2011, roč. 12, no. 30, 961 s.

Barkley, R. A. 1997. *ADHD and the Nature of Self-control*. The Guilford Press. New York. 400 s. ISBN: 1-57230-250-X.

Behera, S. K., Dimri, U., Singh, S. K., Mohanta, R. K. The curative and antioxidative efficiency of ivermectin and ivermectin + vitamin E-selenium treatment on canine *Sarcoptes scabiei* infestation *Veterinary Research Communications*. 2011, roč. 4, no. 35, s. 237-44. ISBN:11259-011-9468-8.

Bergler, R. 1995. Der Einfluß von Hunden auf das Verhalten von Jungentlichen in der Großstadt. 109 s.

Bingham, J., Bishop, G. C., King, A. A. 1995. *Proceedings of the third international conference of the southern and eastern African rabies group*. Fondation Marcel Mérieux. Zimbabwe. 224 s. ISBN: 2840390477, 9782840390473.

Brehm, H. 1994. *Náš pes stůně: prevence, poznávání nemocí, první pomoc*. [Překlad Ivan Stuchlý]. Granit. Praha. 63 s. ISBN 80-858-0526-X.

Danckaerts, M., Sonuga-Barke, E. J., Banaschewski, T., Buitelaar, J., Döpfner, M. et al. The quality of life of children with attention deficit/hyperactivity disorder: a systematic review. *Eur Child Adolesc Psychiatry*. 2010, roč. 2, no. 19, s. 83–105. Published online 2009. doi: 10.1007/s00787-009-0046-3.

Dobler, G., Pfeffer, M. Fleas as parasites of the family Canidae. In: *Parasites & Vectors* [online]. 2011, roč. 4, no. 139. [cit. 2011-07-18]. ISSN: 1756-3305. Dostupné z: <http://www.parasitesandvectors.com/content/4/1/139>

Esteves, S. W., Stokes, T. Social Effects of a Dog's Presence on Children with Disabilities. *Anthrozoos*. 2008, roč. 1, no. 21, s. 5-15.

Fine, A. 2000. Handbook on Animal-Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice. Academic Press. USA. 481 s. ISBN: 0-12-256475-8.

Fischer-Finzelberg, G., A. Rozvoj canisterapie v Německu (aneb o práci spolku „MuT“). In: Pravda o zooterapii: sborník příspěvků z celostátní konference pořádané 5. 12. 2000. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. 2001, s. 14-17. ISBN: 80-7040-486-8.

Funahashi, A., Gruebler, A. et al. Brief Report: The Smiles of a Child with Autism Spectrum Disorder During an Animal-assisted Activity May Facilitate Social Positive Behaviors-Quantitative Analysis with Smile-detecting Interface. Journal of Autism and Developmental Disorders. 2014, roč. 3, no. 44, s. 685-693.

Galajdová, L. 2011. Canisterapie: Pes lékařem lidské duše. Portál. Praha. 168 s. ISBN: 978-80-7367-879-1.

Gee, N. R., Harris, S. L. et al. The role of therapy dogs in speed and accuracy to complete motor skills tasks for preschool children. Anthrozoos. 2007, roč. 4, no. 20, s. 375-386.

Greiffenhagen, S. 1993. Tiere als Therapie. Neue wege in Erziehung und Heilung. Knaur T. Buch. Munchen. 288 s. ISBN: 3-426-84035-9.

Hamshere, M. L., Langley, K., Martin, J., Agha, S. S., Stergiakouli, E., Anney, R. J., Buitelaar, J., Faraone, S. V., Lesch, K. P. et al. High Loading of Polygenic Risk for ADHD in Children With Comorbid Aggression. Am J Psychiatry. 2013, roč. 8, no. 170, s. 909–916.

Hodson, T., Custovic, A., Simpson, A., Chapman, M., Woodcock, A., Green, R. Washing the dog reduces dog allergen levels, but the dog needs to be washed twice a week. Journal of Allergy and Clinical Immunology. 1999, roč. 4, no. 103, s. 581–585.

Hoffmann, A. O., Lee, A. H., Wertenuer, F., Ricken, R., Jansen, J. J., Gallinat, J., Lang, U. E. Dog-Assisted Intervention Significantly Reduces Anxiety In Hospitalized Patients With Major Depression. European Journal of Integrative Medicine. 2009, roč. 3, no. 1, s. 145-148.

Holmstrom, S., Bellows, J., Colmery, B., Conway, M., Knutson, K., Vitoux, J. Dental Care Guidelines for Dogs and Cats. Journal of American Animal Hospital Association. 2005. č. 41. ISSN: 277-283.

Kalinová, V. 2003b. Současný stav v oblasti přípravy canisterapeutických týmů k praktikování canisterapie v ČR. Sborník příspěvků z mezinárodního semináře o zooterapiích. 2003. Sdružení Filia. Brno, s. 45-53.

Kalinová, V. Canisterapie. Sisyfos XVII. 2004a, no. 8-9, s 1-18. ISSN: 1210-5686.

Kalinová, V., Eisertová, J. 2005. Normy praxe Výcvikového canisterapeutického sdružení HAFÍK. In Mezinárodní seminář o zooterapiích. Sdružení Filia. Brno, s. 22-25. ISBN: 80-239-5863-1.

Kříž, J. 2000. Duševní poruchy a poruchy chování u dětí a mladistvých. Jihočeská univerzita. České Budějovice. 155 s. ISBN: 80-7040-386-1.

Lange, A. M, Cox, J. A., Bernert, D. J, Jenkins, Ch. D. Is Counseling Going to the Dogs? An Exploratory Study Related to the Inclusion of an Animal in Group Counseling with Adolescents. Journal of Creativity in Mental Health. 2006, roč. 2, no. 2, s. 17-31.

Leugner, S., Winkelmayr, R., Simon, R. 2002. Mensch und Tier: Eine harmonische Beziehung. Norka Verlag. Klosterneuburg. 128 s. ISBN: 3-85050-502-2.

Levinson, B. M., Mallon, G. P. 1997. Pet-Oriented Child Psychotherapy. Charles C. Thomas. USA. 210 s.

Lucidi, P., Bernabo, N., Panunzi, M., et al. Ethotest: A new model to identify (shelter) dogs' skills as service animal or adoptable pets. Appl. Anim. Behav. Sci. 2005, roč. 1-2, no. 95, s 103-122.

Macpherson, C., Meslin, F., Wandeler, A. I. Dogs, Zoonoses and Public Health. CABI, 2013, 277 s.

Martin, F., Farnum, J. Animal-assisted therapy for children with pervasive developmental disorders. *Western Journal of Nursing Research*. 2002, roč. 6, no. 24, s. 657-670.

Mayer-Mixner, Ch. 2002. Der Einsatz von Tieren beim behinderten Kind. *Tiere als Therapie*. Wien. 189-247 s.

McNicholas, J. Effect of pet support on child health. In *People and Animals: A Timeless Relationship*. Conference Handbook: The 10th International Conference on Human-Animal Interactions. Glasgow. 2004. 93 s.

Munden, A., Arcelus, J. 1999. *The ADHD Handbook*. Jessica Kingsley Publishers. London. 160 s. ISBN: 1-85302-756-1.

Munden, A., Arcelus, J. 2002. *Poruchy pozornosti a hyperaktivita*. Portál. Praha. 120 s. ISBN: 80-7178-625-X.

Murry, F. R., Allen, M. T. Positive Behavioral Impact of Reptile-Assisted Support on the Internalizing and Externalizing Behaviors of Female Children with Emotional Disturbance. *Anthrozoos*. 2012, roč. 4, no. 25, s. 415-425.

Nerandžič, Z. 2006. *Animoterapie aneb Jak nás zvířata umí léčit*. Albatros. Praha. 159 s. ISBN: 80-00-01809-8.

Neubauerová, R., Ježek, D., Hanuš, P. Využití psa na letním dětském integračním táboře Hradce. *Kontakt*. 2000, roč. 2, no. 2, s. 62-65. ISSN: 1212-4117.

O'Haire, M. E. Animal-Assisted Intervention for Autism Spectrum Disorder: A Systematic Literature Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 2013, roč. 7, no. 43, s. 1606-1622.

Odendaal, J. 2002. *Pets and our mental health: the why, the what, and the how*. Vantage Press. 199 s. ISBN: 0533138566, 9780533138562.

Odendaal, J. 2007. Zvířata a naše mentální zdraví - proč, co a jak. Brázda. Praha. 176 s. ISBN: 978-80-209-0356-3.

Olbrich, E. 2002. Psychologie der Mensch-Tier Beziehung. In Tiere als Therapie. 1. Internationales TAT-Symposium „Tiere als Therapie – Theorie und Praxis“. Wien, s. 33-68.

Olbrich, E. 2003. Menschen brauchen Tiere. Grundlagen und Praxis der tiergestützten Pädagogik und Therapie. Kosmos. Stuttgart. 502 s. ISBN: 3-440-09474-X.

Otterstedt, C. 2001. Tiere als therapeutische Begleiter. Kosmos. Stuttgart. 214 s. ISBN: 3-440-08988-6.

Passarotti, A. M., Sweeney, J. A., Pavuluri, M. N. Neural correlates of response inhibition in pediatric bipolar disorder and attention deficit hyperactivity disorder. Psychiatry Research - Neuroimaging. 2010, roč. 1, no. 181, s. 36-43.

Phelps, K. A., Miltenberger, R. G., Jens, T., Wadson, H. An Investigation of the Effects of Dog Visits on Depression, Mood, and Social Interaction in Elderly Individuals Living in a Nursing Home. Behavioral Interventions. 2008, roč. 3, no. 23, s. 181-200.

Prothmann, A., Albrecht, K. et al. Analysis of child-dog play behavior in child psychiatry. Anthrozoos. 2005, roč. 1, no. 18, s. 43-58.

Rehm, N. 1995. Kinder und ihre Hunde. In Animals, Health and Quality of Life. 87 s.

Robinson, J. H. 1995. The Waltham Book of Human – Animal Interaction: Benefits and Responsibilities of Pet Ownership. Pergamon. USA. 148 s. ISBN: 0-08-042284-5.

Serpell, J. A. 1986. In the Company of Animals: A Study of Human-Animal Relationships. Basil Blackwell. ISBN: 0-521-57779-9.

Schafer, S. L., Messika, B. R. 2008. Zdravá výživa pro psa: syrová strava BARF. [Překlad: Magdaléna Pomikálková]. Grada. Praha. ISBN 80-247-2587-8.

Sheldrake, R. 2001. Váš pes to ví: jak psi poznají, kdy se jejich pán vrací domů a další neobjasněné schopnosti zvířat. Rybka Publisher. Praha. 331 s. ISBN: 80-86182-50-9.

Skinner, B. F. 1953. Science and Human Behavior. Simon and Schuster. 461 s. ISBN: 0029290406, 9780029290408

Taylor, M. A., Coop, R. L., Wall, R. L. Veterinary Parasitology, 3rd Edition. 2007. Wiley-Blackwell. 600 s. ISBN: 978-1-4051-1964-1.

Thor, S. 2001. Mensch-Tier Beziehung. Das Gesundheitsgesprach. [online]. [cit. 2013-11-25]. http://www2.lifeline.de/yavivo/cooperationen/gesundheitsgesprach/0000TDM_011222_Mensch_Tier/index.htm.

Tissen, I., Hergovich, A., Spiel, C. School-Based Social Training With and Without Dogs: Evaluation of Their Effectiveness. Anthrozoos. 2007, roč. 4, no. 20, s. 365-373.

Train, A. 2008. Adhd: How to Deal with Very Difficult Children. Souvenir Press Limited. 214 s. ISBN: 0285638351, 9780285638358.

Velemínský, M. 2007. Zooterapie ve světle objektivních poznatků. DONA s.r.o. České Budějovice. 335 s. ISBN: 978-80-7322109-6.

Webster. J. 2009. Životní pohoda zvířat: kulhání k ráji. Práh. Praha. 291 s. ISBN: 978-80-7252-264-4.

Welser-Ude, E. von, Bergler, R., Olbrich, E. 2003. Gesund mit Katz´ und Hund. Bayerischer Rundfunk, 29. 9. 2003. Die Sprechstunde. [online]. [cit. 2013-12-8]. <http://www.br-online.de/umwelt-gesundheit/sprechstunde/200309/st20030929.shtml>.

Wohlfarth, R., Mutschler, B. et al. 2013. Dogs motivate obese children for physical activity: key elements of a motivational theory of animal-assisted interventions. Frontiers in Psychology 4.

Kotková, L. Zkušební řád. [online]. 2011 [cit. 2014-3-15]. Dostupné z <<http://centrumalfa.webnode.cz/canisterapie/zkusebni-rad/>>.

Pomocné tlapky. Zkušební řád pro testování canisterapeutických psů. [online]. Publikováno: 20. 8. 2009. [cit. 2014-3-15]. Dostupné z <<http://www.canisterapie.cz/cz/canisterapie-zakladni-informace/canisterapeuticke-zkousky/zkusebni-rad-pro-testovani-canisterapeutickych-psu-32.html>>.

Veterinární klinika. Očkování psů a koček [online]. Copyright © 2006-2008. [cit. 2014-3-20]. Dostupné z <<http://www.veterinahb.cz/ockovani-vakcinace-psu-kocek/>>.

9. Přílohy

Obrázek 1 – Canisterapie s dětmi na Základní škole v Klánovicích

Obrázek 2 – Odměňování pejska při canisterapii

Obrázek 3 – Hlazení psa jako odměna za pozornost při čtení

9.1 Seznam příloh

Obrázek 1 – Canisterapie u dětí ze ZŠ v Klánovicích.

Obrázek 2 – Odměňování pejska při canisterapii.

Obrázek 3 – Pohlazení psa jako odměna za pozornost při čtení.